

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ

І.А. Донченко

Україна, м. Запоріжжя, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради

Призначення та першочергові функції держави полягають, насамперед, у забезпеченні національної безпеки та процвітання суспільства. Збереження та захист традиційних сімейних цінностей - невід'ємна складова та передумова соціального процвітання. Зважаючи на зазначене, однією з пріоритетних завдань сучасної системи освіти є створення умов для формування у суспільстві сімейних цінностей.

Для визначення особливостей формування сімейних цінностей доцільно визначитися із сутністю поняття.

Як психологічна категорія цінність розглядається у роботах Б.Г. Ананьєва, Л.І. Божович, Б.С. Братуся, Д.О. Леонтєва, Б.Ф. Ломова, В.М. Мясичева, А.В. Петровського, С.Л. Рубінштейна, В.І. Слободчикова та інших. Цінність здебільшого розглядається як один з базових елементів свідомості особистості.

Правомірність виділення цінностей в якості базових елементів свідомості пояснюється, на наш погляд, тим, що, по-перше, за допомогою них виражається загальна оцінно-імперативна спрямованість свідомості людей на досягнення тих чи інших цілей. Як справедливо зауважує Т. Пороховська, «цінності – це елементи структури свідомості особистості, що характеризують змістовну сторону її спрямованості. У формі цінностей в результаті засвоєння ціннісних значень у процесі соціалізації фіксується істотне, найбільш важливе для людини» [4, с. 10].

По-друге, цінності вбирають у себе систему особистісних смислів, які відображуються у свідомості суб'єкта, які складають «ціннісно-смыслову сферу особистості» [3, с. 38].

По-третє, цінності є сполучною ланкою свідомості і поведінки людини. На думку А. Титаренко, цінності є такими елементами свідомості, які реально відтворюються, об'єктивуються у вчинках, відносинах [6, с. 83]. Вони тісно пов'язані з потребами та інтересами індивіда, з емоційно-вольовими механізмами його психіки.

У цінностях представлені всі значущі для людини смисли, суттєвою складовою яких є сімейні цінності.

Сімейні цінності, на наш погляд, можна розглядати з двох позицій. По-перше, як характерну для сім'ї сукупність уявлень, яка зумовлює вибір сімейних цілей, способів організації життєдіяльності та взаємодії тощо. По-друге, як орієнтацію особистості на створення стійких та гармонійних сімейних стосунків, на формування сімейних цінностей. І якщо перший підхід використовується здебільшого у роботі психолога безпосередньо з сім'єю, то другий – орієнтований саме на формування сімейних цінностей у суспільстві. В межах нашої статті ми будемо орієнтуватися саме на другий підхід.

Питання формування цінностей взагалі та сімейних зокрема – одна з провідних проблем сучасної психології. Найбільшій уваги їй приділено представниками гуманістичної психології Е. Фромма, А. Маслоу, В. Франкла, К. Роджерса, Р. Мея, Г. Олпорта.

Дослідники зауважують, що значущість того чи іншого об'єкту існує незалежно від свідомості людини, та до оцінки, до усвідомлення об'єкта суб'єкт не має уявлення про його цінність. Тобто, необхідною умовою формування цінності є забезпечення усвідомлення особистістю певного об'єкту.

Дуальна сутність досвіду – соціальна та одночасно індивідуальна – обумовлює дуальний характер цінності. Маємо справу з складною психологічною особливістю: з одного боку цінності соціальні, оскільки обумовлені досвідом у зв'язку з положенням індивіда у суспільстві, системою соціалізації та виховання, а з іншого – вони індивідуальні, у них зосереджено неповторний індивідуальний досвід, своєрідність інтересів та потреб особистості.

Процес трансформації соціальних цінностей у особистісні здійснюється шляхом практичного включення суб'єкта у соціальні стосунки, специфічне мікро середовище – соціальну групу, яка є ретранслятором суспільних цінностей [1, с.32].

Однак процес формування цінностей досить складний та нелінійний.

Механізм становлення особистісного ставлення до сім'ї вже давно був описаний в поняттях інтеріоризації особистістю сімейних цінностей. Ряд авторів відзначають, що усвідомлення сім'ї як суспільної цінності передуює перетворенню її в особистісну цінність – регулятор індивідуальної поведінки. Переймаючи від оточуючих людей погляд на сім'ю як на цінність, гідну того, щоб на неї орієнтуватися в своїй поведінці і діяльності, людина може тим самим закладати в собі основи потреби, якої раніше у неї не було. Однак практика показує, що далеко не всі соціальні цінності, які усвідомлюються та навіть визнаються індивідом в якості таких, реально асимілюються

ним і стають його особистісними цінностями. Усвідомлення і позитивного ставлення до цінності зовсім недостатньо, і навіть не є необхідним. Необхідна ж умова цієї трансформації - практичне включення суб'єкта в колективну діяльність, спрямовану на реалізацію відповідної цінності. Е. Арутюнян [1] відзначає, що проміжною ланкою, яка опосередковує цей процес, виступає система цінностей референтної для індивіда малої групи. Тому, середовище, яке необхідно створити для формування сімейних цінностей, повинно стати для особистості референтним, тобто таким, яке виступає для неї своєрідним стандартом, системою відліку, а також джерелом формування сімейних цінностей.

Однак і в цьому випадку сімейні цінності формуються поступово. Це відбувається як за рахунок уподібнення значущим сімейним ролям за допомогою ідентифікації, так і присвоєння сімейних цінностей - інтеріоризації. При цьому, незважаючи на усвідомленість засвоєння сімейних цінностей при дії даних механізмів, процес їх формування не передбачає самостійного вироблення власних внутрішніх цінностей. Основним механізмом тут стає інтерналізація, яка розуміється як механізм, за допомогою якого зовнішні вимоги отримують постійне психічне представництво, тобто за допомогою якого сприйняття перетворюються на образи, які формують частину психічного змісту. Подібне трактування зближує поняття інтерналізація з інтеріоризацією. Однак, А. Сірій у цьому зв'язку аргументовано відстоює точку зору, що інтерналізація – це більш складний механізм, який передбачає свідоме й активне сприйняття сімейних цінностей, а також активне відтворення особистістю прийнятих норм і цінностей у своїй життєдіяльності. Крім того, інтерналізація передбачає прийняття на себе відповідальності, інтерпретації значущих подій як результату своєї власної діяльності [5, с. 60].

Інтерналізація сімейних цінностей проходить наступні основні етапи: особистістю усвідомлюється інформація про існування сімейних цінностей та умов їх реалізації; далі відбувається трансформація – «переклад» інформації на власну, індивідуальну мову; активна діяльність, у процесі якої усвідомлені цінності приймаються або не приймаються особистістю; наступний етап – інклюзія, яка передбачає ініціювання, включення сімейних цінностей в особисто визнану систему цінностей особистості; слідом – динамізм – зміни особистості, що впливають з прийняття або заперечення сімейних цінностей. На думку Я. Гудечека, пропущення, ігнорування будь-якого етапу призводить до редукування інтерналізації і, як наслідок, до механічного прийняття чужих зразків і стереотипів поведінки [2, с. 104]. Таким чином, порівняно з

ідентифікацією та інтеріоризацією інтерналізація виступає як найбільш складний механізм формування сімейних цінностей, що надає їм усвідомленого і автономного характеру. Тобто відбувається індивідуалізація засвоєних знань про сімейні цінності, та трансформація їх у систему стійких переконань та ставлень, на основі яких відбувається регуляція особистістю власної життєдіяльності.

В основі саморуху оформлюються ціннісно-сміслові орієнтири, що виконують смислоутворювальну функцію, а цінність стає мотивом, що характеризується певним місцем у системі самоставлень особистості. Мотив, який розглядають як цінність, виступає у свідомості суб'єкта смислоутворювальною характеристикою його існування у світі.

Таким чином, ми визначили психологічні механізми формування сімейних цінностей особистості, умовою якого є створення смислоутворювального розвивального середовища.

Література:

1. Арутюнян Э.А. Микросреда и трансформация общественных ценностей в ценностную ориентацию личности / Э.А. Арутюнян. – Ереван, Изд-во АН Арм. ССР, 1979. – 218 с.
2. Гудечек Я. Ценностная ориентация личности / Я. Гудечек // Психология личности в социалистическом обществе : Активность и развитие личности. – М. : Просвещение, 1989. – С. 102–109.
3. Леонтьев Д.А. Человек и мир: логика жизненных отношений / Д.А. Леонтьев // Логика, психология и семиотика: аспекты взаимодействия. – Киев : Наукова думка, 1990. – С. 47–58.
4. Пороховская Т.И. Ценность и оценка в морали / Т.И. Пороховская. – М. : МГУ, 1989. – 86 с.
5. Серый А.В. Ценностные ориентации как фактор формирования и развития системы личностных смыслов индивида / А.В. Серый // Вопросы общей и дифференциальной психологии. – Кемерово : Кузбассвузиздат, 1999. – С. 354–360.
6. Титаренко А.И. Структуры нравственного сознания: Опыт этико-философского исследования / А.И. Титаренко. – М. : Мисль, 1974. – 278 с.

Заявка

Донченко Ірина Анатоліївна

До проблеми формування сімейних цінностей

Україна, Запоріжжя, КЗ «ЗОППО» ЗОР, доцент кафедри менеджменту освіти та психології, кандидат педагогічних наук, доцент.

099-128-28-17, dia75@ukr.net, 69071, м. Запоріжжя, вул.. Чарівна, 123-а, кв.1.

Напрямок: Теоретико-методологічні засади формування та розвитку сімейних цінностей